

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

У статті розглянуто проблемні питання застосування відповідальності до учасників ТОВ в рамках корпоративних відносин. На підставі проведеного аналізу зроблено висновки, що наявність в учасників водночас і майнових, і організаційно-управлінських прав щодо товариства зумовлює доцільність розгляду питання про запровадження їх додаткової відповідальності за зобов'язаннями відповідної юридичної особи.

Ключові слова: учасники товариства, товариство з обмеженою відповідальністю, корпоративні правовідносини, відповідальність.

Постановка проблеми. Юридична особа, зокрема товариство з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ), набуває і здійснює цивільні права та обов'язки за загальним правилом через систему своїх органів (ч. 1 ст. 92 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)) [1]. Органом управління товариством визнаються загальні збори його учасників, наглядова рада та виконавчий орган. Загальні збори учасників – вищий орган управління, волеутворюючий орган, що визначає питання, пов'язані з життєдіяльністю товариства на всіх етапах його існування аж до прийняття рішення про припинення діяльності (ст. 30 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [2]). Право учасників товариства на участь в управлінні характеризується властивостями особистої влади, тобто можливістю визначати поведінку іншого суб'єкта – юридичної особи [3, с. 20]. Рішення загальних зборів учасників товариства – це особливий юридичний акт, який приймається у процесі реалізації вказаним органом своїх повноважень та спрямований на формування волі юридичної особи [4, с. 117]. Таким чином, відповідальність товариства за дії та рішення його учасників, робить досить актуальною проблему їх відповідальності у корпоративних правовідносинах.

Аналіз останніх досліджень. Окремі аспекти відповідальності учасників (акціонерів) господарських товариств розглядалися у працях вітчизняних науковців, зокрема: І. В. Спасибо-Фатєєвої, І. М. Кучеренко, Б. В. Шуби, О. Р. Кібенко, О. М. Вінник, В. М. Кравчука, Ю. М. Жорнокуя, І. І. Гришиної та ін. Проте, незважаючи на значний інтерес науковців до вивчення даної проблеми, питання застосування відповідальності до учасників ТОВ досі у багатьох аспектах залишається дискусійним.

Метою статті є розгляд проблемних аспектів застосування відповідальності до учасників ТОВ за боргами самої юридичної особи.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» встановлює єдину підставу застосування відповідальності до учасників ТОВ за зобов'язаннями товариства. Так, ст. 2 вказаного Закону передбачає, що учасники товариства, які не повністю внесли вклади, несуть солідарну відповідальність за його зобов'язаннями у межах вартості невнесеної частини вкладу кожного з учасників. Відповідно до законодавства солідарним є зобов'язання, у якому кредитор (або усі солідарні кредитори) має право вимагати повного або часткового виконання обов'язку як одним із, так і усіма разом солідарними боржниками (ст. 541 ЦК України). Тобто, кредитор ТОВ на свій вибір може звернутися з вимогою про повернення боргу як до самого товариства, так і до будь-якого з учасників, що не внесли вкладів у межах вартості невнесеної частини. Практичне застосування цієї норми стикається з певними труднощами, оскільки: 1) інформація про сформованість статутного капіталу та розмір невнесених учасниками часток не належить до загальнодоступних; 2) законодавство надає можливість учасникам повністю внести вклад протягом шести місяців з дати державної реєстрації товариства (ч. 1 ст. 14 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»), що дозволяє учасникам товариства ігнорувати вимоги кредиторів товариства до завершення цього строку; 3) навіть подача позову до суду на учасника, що не вніс свій вклад не гарантує одержання кредитором відповідного судового рішення, адже у випадку внесення учасником вкладу у повному обсязі буде втрачено предмет позову [5, с. 251].

На думку В. М. Кравчука неналежне виконання обов'язку з формування статутного капіталу суперечить інтересам товариства, кредиторів, сумлінних учасників, а тому є цивільним (корпоративним) правопорушенням і підставою для відповідальності [6, с. 73]. Вчений вказує на те, що така відповідальність може бути різною, зокрема: сплата відсотків річних; зменшення обсягу корпоративних прав; припинення корпоративних відносин з учасником; солідарна відповідальність за зобов'язаннями товариства. В. Д. Примак наголошує на субсидіарному характері відповідальності учасників юридичних осіб приватного права у межах несплаченої частини їх вкладу до майна (статутного капіталу, інших майнових фондів) юридичної особи як особливий спосіб захисту прав та інтересів її кредиторів, який реалізується через примусове виконання в натурі майнового обов'язку учасника перед юридичною особою – боржником [7, с. 5]. Проти субсидіарності цієї відповідальності говорить Б. В. Шуба, оскільки вона не породжує ніяких невігідних наслідків для учасника і не виконує у повному обсязі компенсаційної функції цивільно-правової відповідальності (ця відповідальність припиняється, якщо учасник повністю внесе свій вклад, тому що вже довнесенням вкладу реалізуються функції згаданої відповідальності). При цьому, зазначено, що відповідальність не припиняється у тому випадку, якщо відбувається зменшення статутного фонду, тому що одностороння відмова товариства, що виражається в рішенні про зменшення статутного капіталу, не має впливу на самостійне зобов'язання учасника перед кредиторами. Важко погодитися з тим, що учасники ТОВ мають нести відповідальність за зобов'язаннями товариства перед кредиторами. Підставою застосування відповідальності має бути правопорушення, а обов'язок учасника відповідати у межах частки не є санкцією за правопорушення, у тому числі навіть якщо частка була ним невчасно сплачена [8, с. 19].

І. В. Спасибо-Фатеева виключає можливість притягнення до відповідальності учасників за зобов'язаннями товариства, оскільки учасник має власне зобов'язання з внесення частки, завдяки чому він вважається зобов'язаною особою перед ТОВ, а не його кредиторами [9, с. 14]. Вчена зазначає, що в дійсності відбувається змішання понять відповідальності та ризику, оскільки учасники ТОВ насправді не притягуються до відповідальності по боргах товариства, а несуть ризик неможливості задоволення своїх вимог щодо виділення частки майна товариства пропорційно їх вкладу у статутний фонд. На думку Ю. М. Жорнокуя, ситуація не змінюється й у разі, якщо учасник не повністю вніс свій вклад до статутного капіталу товариства, оскільки і тоді він відповідає не за боргами товариства, а за власними боргами перед ним [10, с. 215–237].

Отже, у випадку, коли учасники товариства не повністю внесли вклади до статутного капіталу йдеться не про відповідальність учасників, а про виконання ними своїх зобов'язань. Учасники ТОВ, які не повністю внесли вклади є боржниками товариства з невнесення вкладу, і тому вони повинні внести недовнесену суму вкладу товариству, а останнє має розраховуватися зі своїми кредиторами, оскільки учасники не є суб'єктами правовідносин, що виникають між товариством та кредиторами.

Учасники ТОВ, володіючи виключними повноваженнями з управління товариством, мають нести відповідальність за наслідки реалізації своїх рішень. На думку О. Воловик, якщо учасники несуть обмежену відповідальність, то і ризики, які вони можуть собі дозволити щодо товариства, також мають бути обмеженими вартістю цієї відповідальності, тобто розміром внесків до статутного капіталу. Але ж якщо існує необхідність у перевищенні меж дозволеного ризику – хтось має нести за це відповідальність, бо джерелами покриття цього ризику у випадку негараздів будуть кредитори, наймані працівники та інші непричетні особи. А ось хто буде відповідати за невинуватий ризик – учасники, члени виконавчого органу – має залежати від того, хто ухвалив відповідне рішення [11, с. 99].

Проблему підвищеної відповідальності, як правило, розглядають у контексті вирішального впливу на діяльність юридичної особи з боку одного чи певної групи учасників. Так, В. Д. Примак вказує на необхідність законодавчого закріплення певних критеріїв правомірності договорів, у яких беруть участь контрольована і контролююча юридичні особи, а також визначати умови й межі майнової відповідальності суб'єктів вирішального впливу за боргами цієї юридичної особи у тому разі, коли формування та виявлення її волі здійснювалося під вирішальним впливом зазначених осіб [7, с. 5]. Автором сформульовано критерії допустимості й доцільності законодавчого закріплення субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями юридичних осіб з боку їх учасників: допустимість установа такого режиму відповідальності зумовлюється наданням учасникам юридичної особи одночасно і майнових, і організаційно-управлінських прав щодо неї. Так, відповідно до ч. 6 ст. 126 Господарського кодексу України (далі – ГК України) [12] якщо корпоративне підприємство через дії або бездіяльність холдингової компанії виявляється неплатоспроможним та визнається банкрутом, то холдингова компанія несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями корпоративного підприємства.

Таким чином, законодавство встановлює єдину підставу застосування відповідальності до юридичних осіб, холдингових компаній, за зобов'язаннями корпоративного підприємства, якщо через дії або

бездіяльність холдингової компанії корпоративне підприємство виявиться неплатоспроможним та визнається банкрутом. Оскільки холдингова компанія через систему корпоративного управління може привести корпоративне підприємство до негативної економічної ситуації (укладання не вигідних угод, банкрутства), то необхідними є гарантії, за допомогою яких холдингова компанія відшкодувала б збитки як дочірньому підприємству, так і його кредиторам [13, с. 245–253]. Такі гарантії, зазначає О. Воловик, мають подвійну природу: вони характеризуються превентивним характером, а їх компенсаційна функція дозволяє забезпечити приватні інтереси кредиторів і корпоративного підприємства [14, с. 141]. І. В. Спасибо-Фатєєва також наголошує на необхідності встановлення відповідальності особи, яка прийняла рішення, яким завдано збитків залежному товариству [9, с. 26]. Тобто відповідальність учасників настає у тому разі, якщо вони своєю неналежною поведінкою викликали неплатоспроможність товариства. Це стосується власників значних часток, участь у загальних зборах яких призвела до прийняття рішень, виконання котрих завдало збитків товариству, або його було визнано неплатоспроможним, або в інших випадках, коли вони могли припускати, що їх голосування призведе до таких наслідків.

Отже, за зловживання контролем серед юридичних осіб відповідальність передбачена лише для холдингових компаній. Поза межами відповідальності опинилися усі інші контролюючі юридичні та фізичні особи – учасники ТОВ, які мають вирішальний вплив на діяльність товариства та діями (бездіяльністю) яких може бути завдана шкода останньому. Прогресивність такого вибіркового підходу законодавця є спірною, особливо з позицій логіки, бо сфера виникнення відносин контролю-підпорядкування не обмежується організаційно-правовою формою холдингової компанії та виникнення відносин контролю-підпорядкування не залежить від юридичної особистості контролюючого учасника (фізична це або юридична особа) [11, с. 99]. Отже, відповідальність за зобов'язаннями ТОВ у разі його неплатоспроможності (банкрутства), що викликано діями (бездіяльністю) його учасників, повинні нести учасники, які мають право вирішального впливу на господарську діяльність товариства.

Вирішуючи питання про вирішальний вплив та порядок його встановлення на господарську діяльність товариства з боку його учасників, вважаємо за доцільно, врахувати положення п. 5 ст. 1 Закону України «Про холдингові компанії» та передбачити відповідну норму в Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» проте, що під вирішальним впливом розуміється частка у статутному капіталі, розмір якої перевищує 50 % чи становить величину, яка забезпечує право вирішального впливу на господарську діяльність товари-

ства. Отже, відповідальність за зобов'язаннями ТОВ у разі його неплатоспроможності (банкрутства), що викликано діями (бездіяльністю) його учасників, будуть нести учасники, які мають право вирішального впливу на господарську діяльність товариства, тобто яким належить 50 і більше відсотків часток в статутному капіталі чи мають необхідну кількість часток, що забезпечує право вирішального впливу на господарську діяльність товариства.

При цьому, учасники товариства мають притягуватися до особистої відповідальності за зобов'язаннями останнього лише за умов недостатності майна самого товариства для задоволення претензій кредиторів, як це відбувається під час процедури банкрутства. Отже, кредитори ТОВ не мають права безпосереднього пред'явлення своїх вимог до учасників товариства. Притягнення учасників товариства, які мають право вирішального впливу, до відповідальності за його боргами, може бути здійснено тільки через процедуру банкрутства, а не шляхом звернення до них із прямим позовом.

Отже, відповідальність учасників ТОВ повинна мати виключно субсидіарний додатковий характер. Додаткова відповідальність означає, що у зобов'язанні беруть участь два боржники, один з яких є основним – товариство, а інший додатковим (субсидіарним) – учасник(и). Підставою притягнення до відповідальності додаткового боржника є відмова (неможливість) основного боржника задовольнити вимогу кредитора або відсутність відповіді основного боржника на пред'явлену кредитором вимогу протягом розумного строку (ч. 1, 2 ст. 619 ЦК України). Особливість субсидіарної відповідальності учасників ТОВ полягає в тому, що: 1) між товариством та зазначеним учасником має встановлюватися вирішальна залежність; 2) саме винними діями (бездіяльністю) таких учасників повинна спричинятися шкода товариству; 3) відсутність у товариства можливості самостійно задовольнити вимоги кредиторів.

Висновки. Таким чином, аналізуючи викладене, можна підсумувати, що учасники, які не повністю внесли вклади до статутного капіталу ТОВ не можуть відповідати за зобов'язаннями товариства, а несуть відповідальність перед товариством за невиконання або неналежне виконання зобов'язання з внесення вкладу до статутного капіталу юридичної особи. При цьому наявність в учасників майнових, і організаційно-управлінських прав щодо товариства зумовлює доцільність розгляду питання про запровадження їх додаткової відповідальності за зобов'язаннями відповідної юридичної особи. При цьому, учасники товариства мають притягуватися до особистої відповідальності за зобов'язаннями останнього лише за умов недостатності майна самого товариства для задоволення претензій кредиторів, як це відбувається під час процедури банкрутства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України : закон України від 16.01.2003. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
2. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : закон України від 06.02.2018. № 2275-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. Ст. 69.
3. Виновой С.Н. Правовое регулирование деятельности акционерных обществ в Советской России (1922–1927 гг.) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ставропольский гос. университет. Ставрополь, 2001. 22 с.
4. Борисова В. Питання управління юридичними особами і їх вирішення за чинним законодавством України. *Право України*. 2009. № 5. С. 113–120.
5. Короташ Я. Проблеми солідарної відповідальності учасників товариства з обмеженою відповідальністю, що не виконали свій обов'язок із внесення вкладу до статутного капіталу товариства. *Публічне право*. 2016. № 3. С. 247–252.
6. Кравчук В. Відповідальність за порушення учасниками обов'язків з формування статутного капіталу. *Право України*. 2007. № 10. С. 73–76.
7. Примак В. Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : Київ, 2005. 22 с.
8. Шуба Б. В. Відповідальність учасників господарського товариства як засіб захисту інтересів його кредиторів (порівняльно-правовий аналіз німецького і українського права) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2005. 20 с.
9. Спасибо-Фатеева І. В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2000. 36 с.
10. Жорнокуй Ю. М. Корпоративні конфлікти в акціонерних товариствах: цивільно-правовий аспект: монографія. Харків : Право, 2015. С. 532 с.
11. Воловик О. Межі відповідальності акціонерів: проблеми і перспективи правового регулювання. *Юридична Україна*. 2010. № 1. С. 97–101.
12. Господарський кодекс України : закон України від 16.01.2003. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.
13. Лукач І. В. Холдингові компанії за законодавством України. Поняття, ознаки, нормативна база. *Вісник господарського судочинства*. 2005. № 1. С. 245–253.
14. Воловик О. А. Щодо зловживання корпоративними правами (контролем): засоби попередження та мінімізації наслідків. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України*. 2004. Вип. 2. С. 141–152.

REFERENCES

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : zakon Ukrainy vid 16.01.2003. # 435-IV. (2003) *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Supreme Council of Ukraine*. # 40. St. 356 [in Ukrainian]
2. Pro tovarystva z obmezhenoiu ta dodatkovoiu vidpovidalnistiu : zakon Ukrainy vid 06.02.2018. # 2275-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Supreme Council of Ukraine*. 2018. # 13. St. 69 [in Ukrainian]
3. Vynovoi S.N. (2001) Pravovoe rehulyrovanye deiatelnosti aktsyonernykh obshchestv v Sovetskoï Rossyï (1922–1927hh.). *Extended abstract of Candidate's thesis*. Stavropolskyi gos. unyversytet. Stavropol [in Russian]
4. Borysova V. (2009) Pytannia upravlinnia yurydychnymy osobamy i yikh vyrishennia za chynnym zakonodavstvom Ukrainy. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 5. pp. 113–120 [in Ukrainian]
5. Korotash Ya. (2016) Problemy solidarnoi vidpovidalnosti uchasnykiv tovarystva z obmezhenoiu vidpovidalnistiu, shcho ne vykonaly svii oboviazok iz vnesennia vkladu do statutnoho kapitalu tovarystva. *Publichne parvo – Public Law*, 3. pp. 247–252 [in Ukrainian]
6. Kravchuk V. (2007) Vidpovidalnist za porushennia uchasnykamy oboviazkiv z formuvannia statutnoho kapitalu. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, # 10. pp. 73–76 [in Ukrainian]
7. Prymak V. D. (2005) Tsyvilno-pravova vidpovidalnist yurydychnykh osib. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Ca Kyiv [in Ukrainian]
8. Shuba B. V. (2005) Vidpovidalnist uchasnykiv hospodarskoho tovarystva yak zasib zakhystu interesiv yoho kredytoriv (porivnialno-pravovyï analiz nimetskoho i ukrainskoho prava). / Nats. yuryd. akademiïa Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv [in Ukrainian]
9. Spasybo-Fatieieva I. V. (2000) Tsyvilno-pravovi problemy aktsionernykh pravovidnosyn. *Extended abstract of Doctor's thesis* / Nats. yuryd. akademiïa Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv [in Ukrainian]

10. Zhornokui Yu. M. (2015) Korporatyvni konflikty v aktsionernykh tovarystvakh: tsyvilno-pravovyi aspekt. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian]
11. Volovyk O. (2010) Mezhi vidpovidalnosti aktsioneriv: problemy i perspektyvy pravovoho rehuliuвання. *Yurydychna Ukraina – Legal Ukraine*, 1, 97–101 [in Ukrainian]
12. Hospodarskyi kodeks Ukrainy : zakon Ukrainy vid 16.01.2003. # 436-IV. (2003) *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Supreme Council of Ukraine*, 18, St. 144 [in Ukrainian]
13. Lukach I. V. 2005 () Kholdynhovi kompanii za zakonodavstvom Ukrainy. Poniattia, oznaky, normatyvna baza. *Visnyk hospodarskoho sudochynstva - Bulletin of economic legal proceedings*, 1. pp. 245–253 [in Ukrainian]
14. Volovyk O. A. (2004) Shchodo zlovzhvannia korporatyvnymy pravamy (kontrolem): zasoby poperedzhennia ta minimizatsii naslidkiv. *Visnyk Luhanskoï akademii vnutrishnikh sprav MVS imeni 10-richchia nezalezhnosti Ukrainy – The Bulletin of the Lugansk Academy of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs named after the 10th anniversary of the independence of Ukraine*,. Vyp. 2. pp. 141–152 [in Ukrainian]

КУЛАКОВ В.В.

соискатель кафедры гражданского права и процесса
Харьковского национального университета внутренних дел

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОТВЕТСТВЕННОСТИ УЧАСТНИКОВ ОБЩЕСТВА С ОГРАНИЧЕННОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТЬЮ

В статье исследованы проблемные вопросы привлечения к ответственности участников общества с ограниченной ответственностью в рамках корпоративных отношений. На основании проведенного анализа сделаны выводы, что наличие у участников одновременно и имущественных, и организационно-управленческих прав относительно общества предопределяет целесообразность рассмотрения вопроса о их дополнительной ответственности по обязательствам соответствующего юридического лица.

Ключевые слова: участники общества, общество с ограниченной ответственностью, корпоративные правоотношения, ответственность.

KULAKOV V.V.

PhD Candidate of the Department of Civil Law and Procedure of Kharkiv National University of Internal Affairs

SOME ISSUES OF RESPONSIBILITY OF THE MEMBERS OF A LIMITED LIABILITY COMPANY

Problem setting. A limited liability company acquires and carries out civil rights and obligations under the general rule through the system of its agencies. The general meeting of the members is the highest governing, the will-forming agency, which determines issues related to the life of a company at all stages of its existence, up to the decision on the termination of the activity. Thus, the responsibility of a company for the actions and decisions of its members makes the problem of their responsibility within corporate legal relations very relevant.

Article's main body. The Law of Ukraine “On Limited Liability Companies” establishes a single basis for applying the responsibility to the members of a limited liability company under the obligations of a company – not complete contribution to the charter capital. Members of a limited liability company who have not fully paid contributions are debtors of the company, and the latter must become current with their creditors, since the members are not subjects of legal relations that arise between the company and the creditors.

Conclusions and prospects for the development. Members of a limited liability company having exclusive management powers of a company must be responsible for the consequences of implementing their decisions. Responsibility for obligations of a limited liability company in case of its insolvency (bankruptcy), caused by the actions (inaction) of its members, must be borne by the members who have the right of decisive influence on the economic activity of a company, i.e., those that own 50 percent or more of the shares in charter capital or have the required amount of shares, which ensures the right of the decisive influence on the economic activities of a company. At the same time, members of a company should be personally liable under the obligations of the latter only in case of insufficiency of the property of the company itself to satisfy the claims of creditors, as in case during the bankruptcy procedure.

Keywords: members of a company, limited liability company, corporate legal relations, responsibility.